

Certament, el lector disposarà de reflexions, recerques, meditacions, fonamentacions i propostes per a cadascuna de les expressions recol·lectades al llarg dels anys d'investigació, tant fossin les d'abast més general o bé fossin d'abast més restringit com *fofisco* i *putisco*. El bagatge de coneixements i informacions que s'aporta dona origen a una gran quantitat de propostes etimològiques i motivacionals molt precises com és el cas del grup *olleta*, *casserola* i *cassoleta* entre altres; com també a la presència d'algunes de més arriscades com la hipòtesi sobre l'origen de *garota*; i, a d'altres —una part ínfima—, que queden en una mena de llimbs filològics com és el cas del *paperinell* benidormer.

Després de l'estudi etimològic trobem un capítol titulat «Cultura popular referida a l'eriçó de mar». És un capítol potser fora de context que ben bé hagués pogut anar en la introducció junt als aspectes biològics, alimentaris, halièutics i mèdics de la *garota* però que en tot cas és un dels altres aspectes enriquidors de l'obra.

Finalment, les conclusions són una exposició clara i sintètica dels fils teixits al llarg de l'exposició que ens permet una visió ordenada de les distintes classes d'equinoderms i les seves denominacions, distribució geogràfica, vitalitat social, orígens etimològics i aspectes motivacionals. Un apartat mot ben treballat i estructurat que facilita la identificació nominal i biològica, a més de fer comprensibles els mecanismes lingüístics i psicològics que la gent de mar i de terra han usat per anomenar aquest humil i, alhora, immens ésser marí.

L'obra segueix amb una sèrie d'annexos que abraça temes diversos com la llista de col·laboradors, un glossari de biologia marina, poemes, narracions, cançons, receptes i, sobretot, cinc acolorits i necessaris mapes on veiem la distribució territorial i les distribucions espacials dels termes que designen l'eriçó de mar al llarg del nostre domini lingüístic. Finalment, una extensa bibliografia i l'índex tanquen l'obra.

Per tant, conclourem que *Garota: estudi antropològic, geolingüístic i etimològic* del doctor Antoni Corcoll i Llobet és un estudi original que suposa un pas molt important en el coneixement lingüístic, filològic i cultural del nostre país; com també un pas decisiu en el coneixement de la dialectologia catalana, especialment referit a l'ésser marí que, de manera genèrica, anomenem *garota*. El Dr. Corcoll ha estat capaç d'arreglar, catalogar, analitzar i exposar de manera clara i justificada una quantitat ingent d'informació, molta de la qual era desconeguda fins ara com, per exemple, els trenta-nou significants dels equinoderms no recollits en cap diccionari o enciclopèdia. Una quantitat ingent de noves aportacions que supera amb escreix les referències i investigacions anteriors sobre l'eriçó de mar. Un digne treball de sistematització, reflexió i argumentació de les diverses denominacions dels equinoïdeus de la mar catalana mitjançant un laboriós treball madurat al llarg dels anys. Una magna obra que ens ofereix una panoràmica completa, fonamentada i molt ben estructurada del món de la *garota*, que esdevé eina indispensable per a un profund coneixement de la dialectologia, el lèxic marí, la fonètica i l'etimologia.

Si el record d'Antoni Corcoll i Llobet romandrà inesborrable en el cor dels qui el vam conèixer, la seva obra és i serà un referent necessari per al coneixement de la dialectologia i la ictionímia catalanes que fa honor al seu autor.

Francesc Xavier LLORCA IBI

Universitat d'Alacant

Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana

D'ANDRÉS DÍAZ, R. (dir.) / ÁLVAREZ-BALBUENA GARCÍA, F. / SUÁREZ FERNÁNDEZ, X. M. / RODRÍGUEZ MONTEAVARO, M. (2017): *Estudio de la transición lingüística na zona Eo-Navia, Asturias. ETLEN. Atlas lingüístico Dialectográfico - Horiométrico - Dialectométrico*. Uviéu: Universidad d'Uviéu - Trabe, 1.082 p.

A zona de confluència entre o dominio galego e o asturleonés é unha das áreas do conxunto de variedades iberromances constitutivas que máis interese suscitou entre os romanistas desde o inicio das

investigacións lingüísticas. Despois dos traballos pioneiros de Munthe e Menéndez Pidal, foron moitos os lingüistas e filólogos que desde diferentes perspectivas trataron de describir e analizar esa fronteira imaxinaria que marca a transición entre os dialectos do dominio románico máis occidental e os do grupo que Menéndez Pidal, acudindo a criterios históricos, denominou como leonés.

O equipo dirixido por Ramón d'Andrés, profesor da Universidad d'Uviéu e recoñecido romanista, emprende no ano 2000 un proxecto de investigación (Estudio de la Transición Lingüística na Zona Eo-Navia, ETLEN) sobre unha parte desta área, a zona máis occidental de Asturias. O obxectivo da empresa era documentar a variación lingüística nestes dialectos e comprobar a «estructuración xeolectal del territorio» (p. 13) utilizando procedementos da dialectoloxía tradicional e métodos da xeolingüística cuantitativa desenvolvida en Europa nas últimas décadas. Os resultados deste proxecto preséntanse agora nesta obra con formato de atlas lingüístico e coa información organizada en tres seccións que responden ás tres perspectivas adoptadas polos promotores do proxecto. As seccións constitúen o corpo fundamental da obra e están precedidas dunha introdución (pp. 9-2) na que se dá conta dos antecedentes do estudo, dos principios teóricos adoptados, do proxecto de investigación en que se enmarca o traballo e da metodoloxía seguida no traballo de documentación lingüística. O proxecto ETLEN naceu no seo dun equipo de investigadores da Universidad d'Uviéu con experiencia nos estudos dialectais e xeolingüísticos e con interese en determinar de xeito rigoroso a adscrición xeolingüística das variedades faladas na zona Eo-Navia. A situación administrativa deste territorio e a súa posición no marco dos dominios iberromances motiva que aínda hoxe se continúe a discutir a filiación destas falas. As posturas en debate agrúpanse en dúas bandas: as que se fundamentan estritamente en principios lingüísticos e as que ademais utilizan criterios políticos e identitarios. Para os autores da obra, as primeiras son as únicas que merecen atención desde o ámbito da lingüística científica, mesmo a pesar de que sexa imprescindible revisar os datos e criterios que fundamentan as distintas teses de adscrición. Defenden os autores que é necesario remediar a deficiente documentación existente sobre estas falas e, sobre todo, cómpre aplicar métodos de análise que superen a subxectividade e parcialidade con que obrou a dialectoloxía tradicional. O primeiro propósito levou os investigadores a emprender un traballo de campo para documentar os resultados de 368 variables en 40 localidades da zona: 29 en concellos da zona Eo-Navia, 6 na área do asturiano occidental e 5 en municipios de Galicia. O perfil dos falantes enquisados é o propio das investigacións de dialectoloxía presociolingüística: persoas de máis de 65 anos, nadas e residentes no lugar, e con nivel de instrución baixo. En consecuencia, as falas descritas e analizadas na obra corresponden a unha variedade rural de carácter tradicional e cun valor representativo limitado. Este é un aspecto da investigación que nas páxinas do volume non sempre é recoñecido e considerado dábondo.

Os resultados da investigación de campo foron almacenados nunha base de datos e procesados de acordo cos tres enfoques adoptados na investigación. As análises cuantitativas e as representacións cartográficas realizáronse co auxilio dos programas informáticos *Visual Dialectometry*, desenvolvido na Universidade de Salzburgo polo equipo do profesor Hans Goebel e utilizado para a pesquisa xeolingüística de diferentes dominios, e o programa *Cartografía Dialectal (CartoDial)*, deseñado no equipo de investigación do proxecto ETLEN. As tres seccións que seguen á introdución recollen os resultados do traballo de documentación e análise dos datos.

A primeira sección (Sección dialectográfica, pp. 23-930) constitúe o corpo fundamental do texto e organízase a xeito de atlas lingüístico. A información recollida nas enquisas preséntase sobre mapas ordenados a partir da descrición das variables analizadas e agrupados segundo o nivel do sistema lingüístico estudado: fonética e fonoloxía, morfosintaxe nominal e morfosintaxe verbal. Os datos relativos a cada unha das variables ofrécense nunha páxina de texto en que figura a denominación da variable analizada, os ítems considerados, o comentario da «adscrición xeotipolóxica» das variantes e un esquema horiométrico en forma de gráfico. No comentario xustifícase a adscrición das variantes (occidentais, orientais, axiais e comúns) e ofrécense información sobre a súa distribución xeográfica. O esquema horiométrico mostra de xeito simplificado e a partir da distribución en filas e columnas o reparto das variantes nos dominios recoñecidos. É preciso advertir que a disposición das variantes no esquema non debe interpretarse en sentido topográfico. A información desta páxina acompáñase da visualización

cartográfica de cada un dos ítems estudados; segundo o número de ítems o comentario pode ir seguido dun só mapa (N92. Forma del alverbiu temporal o consecutivu *entós*; ítem *entós*) ou de varios mapas (N158. Sufixos *-al*, *-ar*, o *-eiru*, *-eira* pa formar nomes d'árboles frutales; ítems *castañal*, *cerexal*, *figar*, *peral*, *ablanar*). A información represéntase nos mapas por medio de etiquetas de texto colocadas a carón das localidades enquisadas; o texto das variantes está en ortografía convencional con algunhas modificacións que se explican nas páxinas iniciais da sección. Os autores non xustifican a elección desta forma de representación cartográfica da información, común nos primeiros atlas lingüísticos, pero inadecuada na actualidade por lles restar valor ás visualizacións cartográficas e dificultar a interpretación das distribucións. Nuns poucos casos empréganse outro tipo de representación das variantes e por medio de símbolos márcase a ausencia e presenza de formas ou ben certas categorías gramaticais (xénero, caso, etc.). Como base das visualizacións emprégase un mapa topográfico da zona con límites administrativos, ríos principais e localidades investigadas, identificadas cun punto e o nome.

A segunda sección da obra (pp. 931-987) contén o que os autores denominan análise horiométrica. O neoloxismo horiometría defínese como unha forma de dialectometría que ten por obxectivo o “midimientu de la frontera xeolectal” e se basea na adscrición de xeovariantes a variedades ou dominios lingüísticos. Este labor de atribución realízase aplicando unha serie de criterios que son explicados polos autores: criterio glotolóxico, criterio xeodiferencial, criterio metrizador, criterio de adscrición xeolectal, criterio de equiparación de trazos, criterio analítico e criterio de non redundancia. De acordo con estes criterios, as variantes identificadas no estudo adscribíense a xeotipos, un concepto que unhas veces os autores identifican co de dominio lingüístico e outras aplican de xeito pouco preciso. A adscrición das variantes pode ser occidental, oriental, axial ou común. De acordo con estas adscricións vanse producindo diferentes configuracións horiométricas que os autores ilustran e comentan. As configuracións básicas resultan do contraste xeográfico nas distribucións: configuración binaria (occidental/oriental) e configuración ternaria (occidental/axial/oriental). A exposición dos principios aplicados nestas análises é proliza e está ben ilustrada. Con todo, posiblemente a obra gañaría en interese se se demostrasen de forma máis convincente os beneficios da análise horiométrica e se xustificase a asunción da configuración tradicional en dominios da Península Ibérica. Os dominios lingüísticos asúmense como realidades preexistentes e indiscutibles, mesmo a pesar de seren resultado da aplicación de procedementos de análise da dialectoloxía tradicional e de criterios extralingüísticos (políticos, administrativos, históricos, literarios, etc.) que os autores cuestionan de forma reiterada ó longo da obra.

A última sección contén a análise dialectométrica dos materiais (pp. 991-1043). Os autores fan unha presentación minuciosa dos principios e métodos da dialectoloxía cuantitativa, con referencia nas teorías da escola dialectométrica de Salzburgo, desenvolvida polo profesor Hans Goebel. Son de especial interese para comprender o sentido das propostas feitas polos autores na sección anterior os parágrafos que dedican a sinalar as diferenzas entre a análise horiométrica e a análise dialectométrica. Esta exposición complétase cun conxunto de mapas temáticos poligonais en que se mostran e comentan os resultados das análises. A observación destes mapas permite comprobar as correlacións existentes entre algunhas das visualizacións desta sección e da sección anterior. Por exemplo, son de destacar as similitudes que se recoñecen entre as particións en tres agrupacións resultantes da análise dos distintos grupos de fenómenos analizados, especialmente entre o conxunto das variables fonéticas, consonánticas e gramaticais; tamén resulta evidente a semellanza entre os mapas 559-562 da sección horiométrica e o mapa 631 da sección dialectométrica. A comparación destes resultados e as correlacións existentes serán de axuda na discusión sobre o rendemento e utilidade da proposta de análise horiométrica presentada neste volume.

A obra péchase cun informe dos resultados presentados en cada unha das seccións e cunhas conclusións finais xerais. Estas reflexións teñen carácter de sumario e recoñecen o valor documental da obra e tamén dos resultados que se mostran na sección de análise dialectométrica. A revisión das distribucións que se observan nas variables estudadas e os mapas temáticos da sección dialectométrica levan a considerar a oportunidade das palabras de Ralph Penny ó afirmar que as variedades rurais iberorrománicas constitutivas do norte peninsular deben ser observadas como unha transición ininterrompida de variedades

des que vai desde a costa atlántica á beiramar mediterránea. Debémolles recoñecer ós autores o mérito de poñer a disposición da comunidade científica unha obra realizada con rigor e que contribuirá a profundar no coñecemento dun conxunto de falas tradicionais en transo de desaparición que forman parte deste continuo.

Xulio SOUSA
Universidade de Santiago de Compostela

DALBERA-STEFANAGGI, Marie-José / RETALI-MEDORI, Stella / TOGNOTTI, Aurelia Ghjacumina (2017): *Nouvel atlas linguistique et ethnographique de la Corse*, volume IV. *Le lexique de l'agriculture*. Ajaccio: Édition Alain Piazzola, 320 pp.

La documentazione geolinguistica relativa alla Corsica si arricchisce ulteriormente con questo nuovo volume del *NALC (Nouvel Atlas Linguistique et ethnographique de la Corse)* relativo al lessico e alle pratiche tradizionali dell'agricoltura, uno degli argomenti "classici" coi quali si è più volte cimentata la ricerca dialettologica tradizionale attenta agli aspetti etnografici. Il volume è realizzato da M.-J. Dalbera-Stefanaggi, alla quale si devono gli altri tre sinora pubblicati, S. Retali-Medori, attivissima dialettologa corsa, e A. G. Tognotti, cresciuta alla scuola delle prime due e addottoratasi con una tesi dedicata al lessico della viticoltura e dell'olivicoltura, a cui si dà largo spazio nel lavoro.

Il *NALC IV* raccoglie 275 carte (da 1116 a 1390, continuando la numerazione dei primi tre volumi), raggruppate secondo ambiti tematici omogenei: *prés et foins; labours et semailles; céréales et moissons; jardin potager; arboriculture fruitière; castanéiculture; oléiculture; viticulture*, cui si aggiunge una carta fisica della Corsica. Le carte sono precedute da un'introduzione (pp. VII-XII), firmata, per le autrici, da S. Retali-Medori, nella quale si dà brevemente notizia delle inchieste e dei materiali considerati, nonché delle caratteristiche generali dei contenuti e dei criteri che hanno guidato la scelta delle voci da cartografare, quindi compare il sommario delle carte (pp. X-XII) e la bibliografia dei testi citati nell'introduzione e nei commenti alle carte (pp. XIII-XVI). Segue la *Table des symboles utilisés dans la transcription phonétique* (p. XVII), dove vengono descritti i valori dei simboli usati per trascrivere le risposte dialettali: si tratta del sistema previsto dall'IPA con alcune integrazioni o con l'attribuzione di valori diversi ad alcuni caratteri o diacritici, come ⟨v̥⟩ «anteriore, non arrotondata, chiusa, rilassata» e l'equivalente posteriore arrotondato ⟨w̥⟩, ⟨v̥̄⟩ per indicare una lieve nasalizzazione, ⟨v̥̄̄⟩ sotto vocale per la chiusura, ⟨v̥̄̄̄⟩ su consonante per indicare la lunghezza, nonché il ricorso a grafemi in apice per indicare l'articolazione attenuata del suono corrispondente, ecc. (manca però l'indicazione di r^1 , che troviamo ad esempio a Guagno (p. 131), come esito di /r/, cfr. carte 1117. *Le pré*, 1222. *La fenaison* ecc.). Infine troviamo l'elenco dei comuni corsi con il relativo codice INSEE (*Institut National de la Statistique et des Études Économiques*) che è impiegato, sin dal secondo volume, come numero di Punto (pp. XVIII-XXI).

Seguono alle carte l'*Index des notions* in ordine alfabetico, col rinvio al numero di carta e l'*Index des mots corses* che consiste in un indice delle forme cartografate tipizzate in còrso (le forme liguri di Bonifacio sono segnalate da *b.* e quelle sassaresi da *S.*).

Il volume è l'ultimo nato della serie avviata nel quadro del progetto del *Nouvel atlas de la France par régions* del CNRS (Centre National pour la Recherche Scientifique), lanciato da A. Dauzat nel 1939, ma che solo dal 1975 ha previsto un atlante còrso grazie all'iniziativa di M. Giacomo-Marcellesi (*NALC I, Introduction*). La continuità col progetto nazionale è, però, col tempo divenuta più ideale che reale, dal momento che solo i primi due volumi (*NALC I e II*), pubblicati con il CNRS, seguono l'impostazione "tradizionale" degli atlanti regionali francesi: il primo, pubblicato nel 1995, presenta carte destinate a illustrare la variazione fonetica, mentre il secondo, del 1999, è relativo al lessico del mare (entrambi sono stati ripubblicati, nel 2007 e, rispettivamente, nel 2008). I due successivi, infatti, presentano innovazioni sostanziali a livello di impostazione metodologica delle ricerche, di archiviazione dei